

УДК [37:305]:342.722

С.М. ГРИШАК,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ПРОСУВАННЯ РІВНОСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті надається огляд документів, спрямованих на розв'язання проблеми рівності жінок і чоловіків у світовому масштабі – Конвенція CEDAW, Декларація ООН про соціальний прогрес, Платформа дій, Декларація тисячоліття. Визначено, що ратифікація вищезазначених документів урядами країн пострадянського простору доводить їхній вплив на забезпечення в цих суспільствах державної гендерної політики взагалі, а також її реалізації в галузі освіти зокрема.

Ключові слова: рівність жінок і чоловіків, гендерна політика, країни пострадянського простору, галузь освіти.

Постановка проблеми. Усі сучасні пострадянські країни на цей час перебувають на етапі демократичного розвитку, найголовнішим принципом якого є визнання рівних прав і можливостей між жінками та чоловіками в усіх сферах їхньої життєдіяльності. Концепція демократії базується на засадах гендерної рівності, без якої неможливі розбудова та існування громадянського демократичного суспільства. Гендерна рівність і рівні можливості для жінок і чоловіків є непорушними принципами, базовими цінностями і стандартами, які визнані світовим товариством. Дотримання цих принципів – вимога соціальної справедливості та дійсної демократії.

У звіті Світового банку визначається, що: «Забезпечення гендерної рівності – центральна проблема процесу розвитку і, певна річ, мета цього процесу» [1, с. 17]. Сприяння встановленню гендерної рівності, на думку авторів, є необхідною складовою стратегії розвитку усього світового співтовариства, мета якої полягає в тому, «щоб як жінкам, так і чоловікам дати можливість виборсатися з тенет бідності та поліпшити свій життєвий рівень» [1, с. 18].

Така постановка питання вимагає змін у системі освіти та виховання сучасної молоді, винаходу нових інноваційних форм роботи з нею, які основані на рівноправності статей, бо тільки вони здатні сформувати егалітарну свідомість молодих громадян як майбутніх творців власної державності.

Одним із найважливіших факторів, що сприяли становленню і розвитку гендерної освіти на пострадянському просторі, на нашу думку, було прагнення новоутворених незалежних держав до розбудови дійсно демократичного суспільства, що передбачало створення правового поля й активну участь усіх верств населення у політичному житті, пріоритет прав людини та можливість їх реалізації. Від самого початку існування пострадянських держав їх лідери беруть орієнтацію на зближення з країнами Заходу задля зміцнення міжнародного престижу і легітимації своїх політичних режимів, що зобов'язує нові країни дотримуватися міжнародних норм і стандартів, у тому числі і тих, що стосуються забезпечення гендерної рівності.

Мета цієї статті полягає в змістовому вивченні низки фундаментальних міжнародних документів, присвячених розв'язанню проблеми рівності статей як одного з факторів, що сприяли розвитку гендерної політики в галузі освіти в державах пострадянського простору.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХХ ст. міжнародним співтовариством було досягнуто певних успіхів у напрямі створення правових інструментів і механізмів на захист гендерної рівності та шляхів її просування. Так, правовою основою для рівноправності чоловіків і жінок стали: *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права* (1966 р.), *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права* (1966 р.), *Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок* (1979 р.), *Декларація про викоринення насильства щодо жінок* (1993 р.).

Вищезазначені пакти, Конвенція та Декларація є міжнародним правовим і моральним фундаментом [4, с. 40]. Найважливішим серед цих документів є конвенція CEDAW (*Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок*), яка набрала чинності 3 вересня 1981 р. і вважається жіночою конституцією.

CEDAW – міжнародна угода з прав людини, присвячена виключно питанню гендерної рівності. CEDAW є цінним доповненням до гарантій гендерної рівності, проголошеним в МПГПП (*Міжнародний пакт про громадянські і політичні права*) і МПЕСКП (*Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права*), пропонуючи більш детальне керівництво державам, що домовлялися. Саме у CEDAW виражена філософія гендерної рівності міжнародної системи прав людини [2, с. 34]: у ній надаються визначальні ознаки дискримінації за статтю, знаходять чітке відображення розуміння її природи та сутності у рамках міжнародної системи прав людини.

Щодо питання, яке нами вивчається, цінність цієї конвенції ми вбачаємо в тому, що перше, освіта в конвенції виявляється як одна зі сфер, що потребує втручання держави для ліквідації дискримінації. Держави-учасниці зобов'язані вжити заходи для надання рівного доступу до освіти, ліквідації будь-яких стереотипів, заснованих на гендері, для отримання рівних результатів від освіти тощо [2, с. 38].

По-друге, CEDAW визнає той факт, що дискримінація вкорінюється в таких сферах життєдіяльності, як культурні, сімейні і міжособистісні відносини, тож якщо на цих рівнях не відбуваються зміни, то зусилля щодо досягнення гендерної рівності не будуть мати успіху. Інтерпретуючи вищесказане, маємо підстави вважати, що необхідні заходи щодо усунення статевої дискримінації полягають не тільки в політичному волевиявленні держав, але і в усвідомленні проблеми дискримінації та існуванні шкідливих культурних стереотипів усіма членами суспільства, що безперечно може вирішити відповідна організація просвітницької діяльності щодо проблем гендеру в системі освіти.

Майже всі держави колишнього СРСР ратифікували CEDAW. Так, Російська Федерація, Україна та Білорусь ратифікували цей документ у 1981 р.; у 1991 р. він був ратифікований Естонією, в 1992 р. – Латвією, в 1993 р. – Вірменією і Таджикистаном, у 1994 р. – Грузією, Литвою та Молдовою, в 1995 р. – Азербайджаном і Узбекистаном, у 1996–1997 рр. – Туркменістаном і Киргизстаном відповідно, і останнім його ратифікував уряд Казахстану (1998 р.).

Ратифікація Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок та пізніше підписаний урядами незалежних держав Факультативний протокол до Конвенції свідчили про прийняття державами колишнього Союзу зобов'язання до впровадження ідей гендерної рівності на всіх рівнях життєдіяльності суспільства, що, безсумнівно, вимагало від них гендерного реформування національного законодавства. Відповідно до рекомендацій Конвенції до конституцій країн пострадянського простору було внесено окремі статті, що проголошують фундаментальний принцип рівності жінок і чоловіків (Україна – ст. 24, Російська Федерація – ст. 19, п. 3, Республіка Білорусь – ст. 21–22, Республіка Молдова – ст. 16, Киргизстан – ст. 13, Республіка Казахстан – ст. 14, п. 2, Республіка Таджикистан – ст. 17, Республіка Узбекистан – ст. 46, Туркменістан – ст. 18, Азербайджанська Республіка – ст. 25, II–III, Республіка Вірменія – ст. 14.1, Грузія – ст. 14, Литва – ст. 29, Латвійська Республіка – ст. 91, Естонська Республіка – ст. 12), а також створювалися національні механізми щодо забезпечення рівності між жінками та чоловіками. Внесення конституційних норм щодо рівності жінок і чоловіків у національні законодавства можна охарактеризувати як початок гендерних перетворень в усіх сферах життєдіяльності країн пострадянського простору, у тому числі і в галузі освіти.

У цьому сенсі маємо відзначити ще один документ ООН – *Декларацію ООН про соціальний прогрес*, прийняту на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах соціально-

го розвитку (Копенгаген, березень 1995 р.), в якому уряди країн-учасниць визнали, що забезпечити стійкий характер соціального та економічного розвитку неможливо без усебічної участі жінок, і що рівність і рівноправність між жінками та чоловіками стають пріоритетним завданням міжнародного співтовариства і мають бути поставлені в центр економічного та соціального розвитку. Тож Декларація, роблячи акцент на сприянні розвитку соціальної сфери, особливу увагу приділила необхідності забезпечення справедливого доступу та отримання якісної освіти, при цьому дівчата та жінки визначаються пріоритетною групою [5]. Для цього учасниками було прийнято зобов'язання, серед яких:

- підвищити якість освіти, зокрема освіти жінок і дівчат, для можливості отримання ними знань, потрібних для повного розкриття їхнього потенціалу при забезпеченні здоров'я та гідності і повнокровної участі в соціальному, економічному та політичному процесі розвитку;

- сприяти можливості використання своїх прав дітьми, особливо дівчатами, гарантуючи їх здійснення шляхом забезпечення доступу дітей до освіти;

- скоротити гендерний розрив у галузі початкової, середньої, професійної та вищої освіти;

- забезпечити для дівчат і жінок повний і рівний доступ до освіти, визнаючи той факт, що інвестування в освіту жінок є ключовим елементом в досягненні соціальної рівності, більш високої продуктивності праці і охорони здоров'я, зниження рівня дитячої смертності;

- розробити конкретну політику в галузі освіти з урахуванням гендерної перспективи;

- розробити зорієнтовані на широкі маси програми навчання, що заохочують і поглиблюють повагу до усіх прав людини і основних свобод, включаючи право на розвиток, зміцнюючі такі цінності, як терпимість, відповідальність і повагу різноманіття і прав інших людей.

Маємо зазначити, що, незважаючи на роботу ООН щодо вирішення жіночих проблем і просування гендерної рівності, що знайшло відображення в ряді документів, у тому числі й вищезазначених, з часом виявилось, що «одних законів недостатньо для забезпечення жінкам рівних прав» [4, с. 42].

Організацією Об'єднаних Націй було організовано і проведено ряд всесвітніх конференцій, які «допомогли сформулювати проблему гендерної рівності і поставити її в центр світового співтовариства» [4, с. 41]: Мехіко (1975 р.), Копенгаген (1980 р.), Найробі (1985 р.), Пекін (1995 р.).

Не припиняючи значення перших трьох конференцій (Мехіко, Копенгаген, Найробі), які допомогли на певному рівні покращити становище жінок і розширити їхній доступ до ресурсів, маємо відзначити їх однобічність, бо вони торкалися лише прав жінок, поліпшення їхнього статусу та ліквідації їхньої дискримінації, і не викривали тих основ нерівності, що існують в міжстатевих відносинах. Натомість, Конференція в Пекіні зробила акцент на усвідомленні «необхідності перенести основну увагу з жінок на концепцію статей, визнавши потребу переоцінки всієї структури суспільства і всіх відносин між представниками двох статей усередині нього» [4, с. 47].

На Конференції було прийнято Пекінську декларацію і Платформу дій як певні стратегії щодо вирішення гендерних проблем і було окреслено 12 проблемних сфер, що потребують втручання суспільства і держави, серед яких були освіта і професійна підготовка жінок, чому в програмі повністю присвячено четвертий розділ.

Досягненням конференції вважається прийняття урядами зобов'язань щодо включення критеріїв рівності в усі державні інститути, стратегії, планування та прийняття рішень, що передбачали проведення гендерного аналізу будь-яких заходів як на рівні держави, так і на рівні організації для виявлення їх впливу та наслідків для жінок і чоловіків. «Упровадження гендерного компонента потребувало перегляду всієї структури суспільства в цілому і структурної основи нерівності» [4, с. 48].

Стосовно освітньої системи це означало не тільки надати більший доступ жінкам до різноманітних закладів освіти та її різних рівнів, але й реконструкцію всієї системи освіти таким чином, щоб вона відповідала як потребам жінок, так і чоловіків: «79. При розв'язанні проблеми нерівного доступу до освіти й неадекватних можливостей щодо її отримання урядам та іншим суб'єктам слід сприяти проведенню активної та цілеспрямованої політи-

ки врахування жіночої проблематики в основних напрямках діяльності в рамках усіх стратегій і програм з тим, щоб до прийняття рішень проводився аналіз відповідно для жінок і чоловіків» [6].

До здобутків Пекінської програми дій дослідники відносять відкриття нових перспектив, суть яких полягала в наповненні їх гендерним змістом, а саме: «інституційні механізми переключаються з боротьби за поліпшення становища жінок на забезпечення гендерної рівності, тобто на діяльність в інтересах як жінок, так і чоловіків» [7, с. 25].

Отже, цілком очевидно, що одним із найвпливовіших факторів, що сприяв організації просвітницької діяльності з питань гендеру і розповсюдженню гендерної ідеології, була участь колишніх пострадянських держав у роботі IV Міжнародної конференції з проблем жінок у Пекіні (1995 р.) і їх приєднання до прийнятої на конференції Пекінської декларації та Платформи дій.

Наступним кроком у просуванні ідеї гендерної рівності як у світовому масштабі, так і на рівні національних суспільств стало проведення Самміту тисячоліття ООН, що відбувся 6–8 вересня 2000 р. у Нью-Йорку. Результатом самміту стало підписання головами незалежних пострадянських країн Декларації тисячоліття ООН, де людський розвиток стає стратегічною метою політики будь-якої держави. А сприяння просуванню гендерної рівності є однією з 8 цілей розвитку тисячоліття, яку 189 країн світу визначили як пріоритетну і зобов'язалися досягти до 2015 р. Зазначимо, що «рівність» визнано однією з фундаментальних цінностей міжнародної спільноти в XXI ст., гендерний зміст якої визначається тим, що «Має бути гарантована рівність прав і можливостей чоловіків і жінок» [8].

Як і інші документи ООН, що описано вище, Декларація тисячоліття торкається питання гендерно збалансованої освіти, бо в меті № 3 одним із завдань (19) постає забезпечення до 2015 р., дітям у всьому світі, як хлопчикам, так і в дівчатам, «можливості отримувати повною мірою початкову шкільну освіту і щоб дівчата та хлопці мали рівний доступ до всіх рівней освіти» [8].

У звіті Світового банку «Гендерні складові процесу розвитку», у якому на фактичному матеріалі доведено взаємозв'язок нерівності статей і суспільного розвитку, відображено як «відокремлення гендерних проблем від актуальних питань державної політики призводить до негативних наслідків в економічному, соціальному й політичному розвитку країни» [1, с. 8]. Звіт передбачає потрійну стратегію сприяння рівності:

- *реформування правових і економічних інститутів з метою встановлення рівних прав для жінок і чоловіків;*
- *заохочення такого економічного розвитку, який сприятиме більш справедливому розподілу ресурсів і їх використанню;*
- *вживання активних заходів до вирівнювання стійких невідповідностей у сферах доступу до ресурсів і можливості для вираження своїх інтересів* [3, с. 2].

У документі акцентується увага на тому, що вищі посадові особи, які визначають політичний курс, покликані проводити гендерну експертизу і використовувати гендерний аналіз при здійсненні будь-яких політичних або державних заходів, запроваджувати інструменти дослідження гендерних факторів і, «збільшуючи свої зусилля щодо сприяння рівності статей, створювати нові партнерські відносини в громадянському суспільстві» [1, с. 8].

Перебуваючи під впливом міжнародних структур та виконуючи прийняті на себе зобов'язання щодо проведення послідовної державної політики із забезпечення гендерної рівності, кожна з пострадянських держав спрямовує зусилля на розробку національних інституціональних механізмів щодо її просування і вироблення національного законодавства в цій сфері, що, у результаті, означало визнання гендерної політики як однієї з найважливіших стратегій пострадянських держав і, у свою чергу, сприяло розповсюдженню гендерної ідеології серед їх громадян, зокрема і в галузі освіти.

Висновки. Отже, як свідчить вищесказане, міжнародні стратегії із просування рівності між жінками і чоловіками спрямовані на створення нормативно-правової бази для регулювання цієї проблеми на рівні всіх без винятку держав, що зазначено в різноманітних документах (актах, деклараціях, конвенціях, угодах тощо), і які ратифіковано урядами пострадянських країн, без сумніву, стають провідним фактором забезпечення національної дер-

жовної гендерної політики в країнах пострадянського простору, у тому числі її реалізації в галузі освіти.

Список використаної літератури

1. Гендер і державна політика / [пер. з англ.; упоряд. П. Ренкін]. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 394 с.
2. CEDAW и подход к разработке программ, основанный на соблюдении прав человека / Руководство ЮНИФЕМ. – 53 с.
3. Гендерные проблемы и развитие. Стимулирование развития через гендерное равенство в правах, в доступности ресурсов и возможности выражать свои интересы / пер. с англ. – М.: Весь Мир, 2001. – 408 с.
4. Хрисанова С. Драма прекрасної дами: парадокси сучасної рівності чоловіків та жінок: гендерний підхід до відомої проблеми: [монографія] / С. Хрисанова. – Кн. 1: ООН і джерела народження гендерних принципів. – Харків, 2001. – 111 с.
5. Декларация о социальном развитии (принята Всемирной встречей на высшем уровне в интересах социального развития, Копенгаген, 6–12 марта 1995 года); [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/copdecl.shtml
6. Платформа действий, принятая Четвертой всемирной конференцией по положению женщин (15 сентября 1995 г.); [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/conferen/women/plat4b.htm>
7. Мельник Т.М. Міжнародний досвід утвердження гендерної рівності / Т.М. Мельник // Міжнародний досвід державного забезпечення рівності жінок і чоловіків: мат-ли міжнародної конференції (Україна, м. Київ, 30 червня – 1 липня 2003 р.). – К., 2003. – С. 12–50.
8. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций (принята резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 года); [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml

В статье приводится обзор документов, направленных на решение проблемы равенства женщин и мужчин в мировом масштабе – Конвенция CEDAW, Декларация ООН о социальном прогрессе, Платформа действий, Декларация тысячелетия. Определено, что ратификация вышеуказанных документов правительствами стран постсоветского пространства доказывает их влияние на проведение в этих обществах государственной гендерной политики вообще, а также её реализации в области образования в частности.

Ключевые слова: гендерное равенство, гендерная политика, страны постсоветского пространства, область образования.

This article gives an overview of documents aimed at solving the problem of equality of men and women worldwide – the CEDAW Convention, the UN Declaration on Social Progress, the Platform for Action, the Millennium Declaration. It is asserted that the ratification of those documents by the former Soviet Union countries' governments demonstrates their impact on implementing national gender policies in those societies, in general, and in the field of education in particular.

Key words: gender equality, gender politics, the post-Soviet countries, the field of education.

Одержано 15.02.2013.